

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-12-76-104>

УДК 336.27

Ситник Н.С., Баїк А.І.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. Охарактеризовано теоретичні засади державного зовнішнього державного боргу, проаналізовано основні причини виникнення зовнішнього державного боргу, а також сучасні механізми його врегулювання та ефективність. Розглянуто питання розвитку зовнішніх боргових відносин України. На основі проведеного аналізу виявлено ряд проблем та методи коригування боргової політики України. Зосереджено увагу на основних зовнішніх кредиторах України та сумі зовнішнього валового боргу України. Окреслено напрями ефективного управління зовнішнім державним боргом, які дозволять уникнути кризових ситуацій та перевантаження видаткової частини державного бюджету, покращать рівень життя населення та допоможуть відновити статус України як надійного та перспективного партнера на міжнародних ринках капіталів.

Ключові слова: державний борг, зовнішній державний борг, державні запозичення, боргові зобов'язання, зовнішні кредитори.

Sytnik Natalia, Baik Anastasiia

Ivan Franko National University of Lviv

STATE DEBT OF UKRAINE: PROBLEMS AND REALITIES OF TODAY

Summary. The article contains an analytical approach to the problem of public debt. The theoretical foundations of the state external public debt are considered, the legislative framework and the normative-legal acts of Ukraine governing the concept of public debt are elaborated. The main reasons for the emergence of external state debt are analyzed, the current state of the state debt and its impact on the socio-economic development of Ukraine in the conditions of the destructive processes taking place are investigated. New approaches to modernization of public debt servicing of Ukraine have been established. The main attention is paid to the main external creditors of Ukraine, the role of international financial organizations in the international economic activity of Ukraine is revealed. The statistics on public debt in Ukraine have been systematized. There are a number of coefficients characterizing the level of debt of the country at the present stage. On the basis of the conducted analysis a number of problems of the ways of improvement and methods of adjustment of the debt policy of Ukraine were identified. The share of the national debt in the part of the state budget is defined. The norms of these indicators are given, which allow to make a conclusion about the effectiveness or inefficiency of the budgetary policy of the country. An assessment of the structure of government debt in terms of currencies is made, which allows to calculate and analyze the share of government debt in foreign currency in the total amount of debt. An estimate of the ratio of government debt and government guaranteed debt to exports in recent years has been calculated and evaluated. Effective management of the external public debt will help to avoid crises and overload the expenditures of the state budget and, as a consequence, to improve the standard of living of the population and to restore the status of Ukraine as a reliable and promising partner in the international capital markets.

Keywords: government debt, external state debt, government borrowing, owing to bonding, external creditors.

Постановка проблеми. Протягом останніх років проблема боргу держави належить до найважливіших питань державного фінансового управління. Актуальність вивчення державного боргу обумовлюється багатостороннім його впливом на економіку. Зважаючи на його взаємозв'язок з багатьма економічними процесами та явищами, управління має спиратись на науково-обґрунтовані принципи прийняття фінансових рішень у контексті забезпечення боргової безпеки держави. Варто зазначити, що перед Україною надзвичайно гостро стоїть питання обслуговування боргових зобов'язань, оскільки протягом останнього часу борг України неухильно зростає. Все це актуалізує питання визначення основних проблем та шляхів реструктуризації державного боргу України.

Державний борг є органічною складовою фінансових систем переважної більшості країн світу та дієвим інструментом реалізації економічної стратегії держави. На сучасному етапі, державний борг України в силу певних економічних, політичних, соціальних чинників зростає. Тому, основним завданням є врегулювання питання

фінансового забезпечення держави та погашення всіх боргових зобов'язань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливий внесок в дослідження проблеми державного боргу та питання його управління зробили такі вітчизняні економісти, як В. Базилевич та Т. Вахненко. Особливостям функціонування механізму державних запозичень в сучасних умовах розвитку суспільства, вивченню специфіки природи державного кредиту та його впливу на фінансово-економічну систему країни присвятили свої праці А. Гальчинський, В. Геєць, І. Лютий. Проблемами дослідження фінансової безпеки держави у контексті реалізації механізму державних запозичень, визначення боргових ризиків у фінансовій діяльності держави займалися О. Барановський, Т. Вахненко, С. Юрій та ін.

На сучасному етапі розвитку проблема зовнішньої заборгованості залишається предметом дискусій як серед вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Сучасні політичні та економічні зміни, пріоритети в діяльності новоствореного уряду, спрямовані на залучення коштів інших держав та міжнародних організацій, що підтверджує

своєчасність дослідження проблем, пов'язаних з ефективністю зовнішніх запозичень.

Виділення невирішеним раніше частин загальної проблеми. Основна увага раніше приділялась саме економічній суті державного бюджету. Проте виникла необхідність більш глибокого дослідження його впливу на соціальний розвиток держави та визначення основних напрямів його зменшення на перспективу.

Формулювання цілей статті. Дослідження сучасного стану державного боргу та його впливу на соціально-економічний розвиток України в умовах деструктивних процесів, що відбуваються, а також обґрунтування заходів щодо його стабілізації та зменшення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найболючішою проблемою фінансової системи України впродовж останніх років є критичний стан державного боргу, оскільки зростання до загрозливих параметрів боргового навантаження, надмірне залучення коштів на невідповідних умовах поряд з неефективним їх використанням сприяють вразливості економіки до різнофакторного впливу та відчутно гальмують розвиток країни. Тенденція до зростання державного боргу України простежується упродовж декількох останніх років, що характеризується високими валютними ризиками зовнішньої заборгованості, нестабільною ситуацією з рефінансуванням боргів попередніх років, а також тиском боргових виплат на державні фінанси. Оскільки державне запозичення розглядається як важливий засіб розв'язання бюджетних проблем та стимулювання темпів соціально-економічного розвитку країни, то лише трансформація боргової політики може підвищити фінансову стійкість й рівень боргової безпеки, що сприятиме економічній міцності країни [1, с. 50].

У теорії фінансового права під державним боргом розуміють всю суму випущених, але не погашених державних позик з нарахованими відсотками, що мають бути виплачені по них до визначеної дати чи за визначений термін.

Матеріальним змістом державного боргу вважають загальну суму заборгованості держави з непогашеними борговими зобов'язаннями і невикладеними по них відсотками [2, с. 277–278].

Законодавче визначення державного боргу закріплено в ст. 2 Бюджетного кодексу України. Тому можна виокремити і правовий аспект змісту державного боргу. Державний борг – це загальна сума боргових зобов'язань держави з повернення отриманих та непогашених кредитів (позик) станом на звітну дату, що виникають внаслідок державного запозичення [3].

Державний борг складається із прямого й гарантованого боргів: прямий борг – це загальна сума безумовних боргових зобов'язань країни за отриманим та непогашеним на визначену дату кредити (позики), які з'являються в результаті державних запозичень; гарантований державою борг – загальна сума боргових зобов'язань суб'єктів господарювання-резидентів України щодо повернення отриманих та непогашених станом на звітну дату кредитів (позик), виконання яких забезпечено державними гарантіями.

Залежно від джерел фінансування, державний борг може бути внутрішнім (заборгованість

держави всім громадянам чи юридичним особам, які тримають внутрішні державні облигації) чи зовнішнім (запозичення держави на зовнішньому ринку) [4].

З розпадом СРСР питання зовнішній боргових відносин стало особливо актуальним не тільки для України, а й для всього пострадянського простору. 4 грудня 1991 р. держави, які були суб'єктами СРСР уклали Договір про правонаступництво щодо зовнішнього державного боргу й активів Союзу РСР. Стаття 4 Договору визначала частку України у загальній сумі боргу – 16,37% (союзний борг тоді оцінювався в 108 млрд. дол.). Проте, лише Росія змогла обслуговувати свої зобов'язання по зовнішніх боргах. Тому домовились, що Росія перейме на себе борги всіх колишніх республік СРСР в обмін на їх відмову від долі активів (так званий нульовий варіант). Подібне рішення коштувало дорого, але дозволило зберегти свої позиції на зовнішніх фінансових ринках, зарубіжну інфраструктуру, забезпечило довіру потенційних партнерів. В силу зазначених подій, 17 листопада 1992 р. Україна приєдналась до Віденської конвенції про правонаступництво щодо державної власності, державних архівів і державних боргів 1983 р. 9 грудня 1994 р. після тривалих переговорів наша держава уклала з Росією Угоду про врегулювання питань правонаступництва із зовнішнього державного боргу і активів колишнього СРСР. Фактично ця угода базується на вказаному нульовому варіанті.

Першим нормативним актом, який врегулював відносини зовнішніх запозичень є Постанова КМУ «Про пріоритетні напрямки іноземних кредитів» 1995 року, яка обмежила практику хаотичних державних гарантій підприємствам і започаткувала процес упорядкування відносин зовнішнього кредитування та вироблення інструментів зваженої боргової політики. Питання зовнішнього боргу України регулюється такими документами: Меморандумом з питань економічної політики та стратегії (прийнятий у вересні 1994 р.), що стало початком співпраці України та МВФ та Постановою КМУ від 5 травня 1997 р. «Про впорядкування залучення і використання іноземних кредитів, повернення яких гарантується Кабінетом Міністрів України, вдосконалення системи залучення зовнішніх фінансових ресурсів та обслуговування зовнішнього державного боргу» [5].

Окрім того, організація управління державним боргом фрагментарно відбувається на основі різних нормативно-правових актів, а саме: Конституції України, Бюджетного кодексу України, ЗУ «Про цінні папери та фондовий ринок», ЗУ «Про державний бюджет на поточний рік», ЗУ «Про Національний банк України» тощо.

Спеціальний окремий державний орган з управління боргом відсутній. Ці функції при тісній взаємодії та співпраці здійснюються Кабінетом Міністрів України, Міністерством фінансів України, Національним банком України та Державною казначейською службою України, які несуть відповідальність за розробку та реалізацію ефективної боргової стратегії держави, мета якої – забезпечення фінансової стабільності та боргової стійкості країни [4].

Як відомо, основними зовнішніми кредиторами України є такі міжнародні організації:

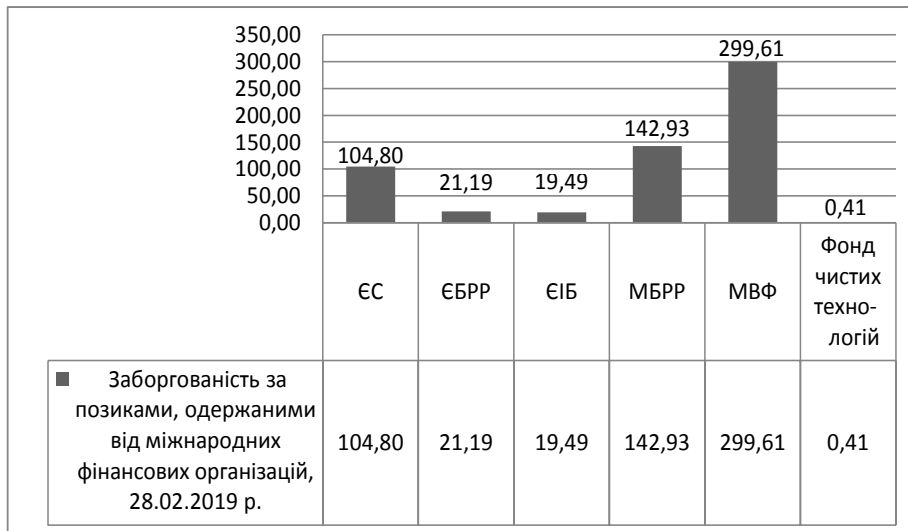

Рис. 1. Заборгованість за позиками, одержаними від міжнародних фінансових організацій станом на 28.02.2019 р.

Джерело: побудовано на основі [11–12]

Європейське Співтовариство, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський Інвестиційний Банк, Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародний Валютний Фонд.

Структура заборгованості України перед міжнародними організаціями на сучасному етапі представлена на рисунку 1.

Так, найбільшим кредитором України на сьогодні є Міжнародний валютний фонд (50,9% від заборгованості за позиками від зовнішніх організацій), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (24,3% від заборгованості за позиками від зовнішніх організацій) та Європейське співтовариство (17,8% від заборгованості за позиками від зовнішніх організацій).

Структуру загальної внутрішньої заборгованості України подано у таблиці 1.

Кризові явища в світовій економіці протягом останнього десятиріччя змушують держави покривати нестачу фінансових ресурсів за рахунок позикових коштів. Це зумовлює зростання

державної заборгованості та боргового навантаження на державні фінанси і несе ризики для боргової безпеки держави. Тому актуальним є питання вимірювання державного боргу.

Існують дві групи показників, що характеризують зовнішню заборгованість: показники, на основі змінних, що відображають потоки; показники на основі змінних, що відображають залишки. До коефіцієнтів, що характеризують зовнішню заборгованість належать [13]: Відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП, %; Відношення державного та гарантованого державою боргу до доходів державного бюджету, %; Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг; Частка боргу в іноземній валюті в загальній сумі державного боргу.

Розглянемо дані показники для України на сучасному етапі (табл. 2).

Показник відношення державного та гарантованого державою боргу до доходів державного бюджету представлено у таблиці 3.

Таблиця 1
Структура внутрішнього державного боргу України 2016–2018 рр., млрд. грн.

	2016	2017	2018
Загальний внутрішній борг	689,73	766,68	771,41
Заборгованість за випущеними цінними паперами на внутрішньому ринку	684,08	759,97	764,84
Заборгованість перед банківськими та іншими фінансовими установами	5,64	6,71	6,57

Джерело: складено на основі [11–12]

Таблиця 2
Показник відношення державного боргу до ВВП України 2016–2018 рр.

Показники	2016	2017	2018
ВВП, млрд. грн.	2383,2	2982,9	3558,7
Державний борг та гарантований державою борг, млрд. грн.	1929,81	2141,69	2168,63
Відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП, % (нормативне значення)	<=60	<=60	<=60
Відношення державного та гарантованого державою боргу до ВВП, % (фактичне значення)	80,98	71,79	60,94

Джерело: складено на основі [11–12; 14]

Показник відношення державного боргу до доходів державного бюджету України 2016–2018 рр.

Показники	2016	2017	2018
Доходи державного бюджету, млрд. грн.	616,27	793,27	928,11
Державний борг та гарантований державою борг, млрд. грн.	1929,81	2141,69	2168,63
Відношення державного та гарантованого державою боргу до доходів державного бюджету, % (нормативне значення)	<=150 – 200	<=150 - 200	<=150 – 200
Відношення державного та гарантованого державою боргу до доходів державного бюджету, % (фактичне значення)	313,14	269,98	233,66

Джерело: складено на основі [11–12; 14]

Оцінивши відношення державного боргу та гарантованого державою боргу до доходів державного бюджету країни, варто зазначити, що даний показник протягом останніх років в Україні знаходиться за межами оптимального значення. Так, у 2016 році відношення державного боргу до доходів державного бюджету становило 313,14%, у 2017 році – 269,98%, а у 2018 році – 233,66%. Значення даного показника зростає протягом досліджуваного періоду, проте все ж знаходиться за рамками норми. Це свідчить про неефективну бюджетну політику держави.

Відношення валового зовнішнього боргу до експорту товарів та послуг подано у таблиці 4.

Оцінивши показник відношення державного та гарантованого державою боргу до експорту, варто зазначити, що для України протягом останніх років значення даного показника знаходиться в межах норми.

Досліджуючи частку боргу в іноземній валюті до загальної суми державного боргу, розглянуто структуру державного боргу у розрізі валют погашення, що окреслено у таблиці 5.

Так, станом на кінець 2018 року найбільшу частку у структурі державного боргу у розрізі валют погашення становить борг у доларах США,

дещо менше в українській гривні та ще менше спеціальні права запозичення. Оцінимо частку боргу в іноземній валюті до загальної суми боргу. Так, у гривневому еквіваленті державний борг України в іноземній валюті становив 1536,87 млрд. грн., тоді як у національній валюті частка боргу становила 631,75 млрд. грн. Частка боргу в іноземній валюті в загальній сумі державного боргу становить 70,87% при оптимальному значенні <=50%. Значення даного показника свідчить про неефективну боргову політику держави на сучасному етапі.

Отже, для України нагальною проблемою є перевага в структурі державного боргу зовнішнього боргу, що в умовах негативного сальдо поточного рахунку платіжного балансу, загострює валютні ризики і чинить тиск на національну валюту. За таких умов, у рамках управління державним боргом, розмір зовнішніх запозичень має визначатися з огляду обсягів валютних надходжень від експортних операцій за поточним рахунком товарів та послуг. Не применшуючи значення для України кредитів Міжнародного валютного фонду, пріоритетом боргової політики має бути залучення внутрішніх фінансових ресурсів, що потребує розвитку фінансового ринку через за-

Таблиця 4

Показник відношення державного боргу до експорту товарів та послуг України 2016–2018 рр.

Показники	2016	2017	2018
Експорт товарів та послуг України, млрд. грн.	1174,62	1430,23	1608,89
Державний борг та гарантований державою борг, млрд. грн.	1929,81	2141,69	2168,63
Відношення державного та гарантованого державою боргу до експорту, % (нормативне значення)	<=150 - 200	<=150 - 200	<=150 – 200
Відношення державного та гарантованого державою боргу до експорту, % (фактичне значення)	164,29	149,74	134,74

Джерело: складено на основі [11–12; 14]

Таблиця 5

Структура державного боргу у розрізі валют станом на 31.12.2018 р.

	млрд. дол. США	млрд. грн.	%
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	78,32	2 168,63	100,00%
Долар США	34,43	953,35	43,96%
ЄВРО	7,22	199,82	9,21%
Канадський долар	0,29	8,13	0,37%
СПЗ	13,00	359,87	16,59%
Українська гривня	22,82	631,75	29,13%
Японська єна	0,57	15,70	0,72%

Джерело: складено на основі [11–12; 14]

провадження різних видів боргових державних цінних паперів для фізичних осіб; відновлення довіри економічних суб'єктів до фінансових інститутів. На наш погляд, сучасна боргова політика держави має носити антикризовий характер та потребує обґрунтованих та професійних рішень фінансового менеджменту, спрямованих на зниження боргового навантаження.

Процес управління державним боргом для України пов'язаний із численними проблемами і потребує негайно удосконалення, а саме:

– утримувати в економічно допустимих межах обсяг державного боргу та платежів, пов'язаних з його обслуговуванням;

– запровадити облік та аналіз стану заборгованості за всіма фінансовими зобов'язаннями, що може вплинути на стратегію управління державними фінансами та державним боргом;

– запроваджувати нові інструменти на ринку внутрішніх запозичень з метою підвищення попиту на державні цінні папери й розширення кола потенційних інвесторів;

– удосконалити правову базу регулювання боргу України з урахуванням міжнародних стандартів.

– запровадити жорсткий режим економії бюджетних коштів.

Для забезпечення платоспроможності держави в процесі управління державним боргом можливим є застосування різноманітних методів коригування боргової політики. Найбільш поширені серед них представлені на рисунку 2.

Рефінансування державного боргу – це погашення основної суми боргу та відсотків по ньому за рахунок коштів, отриманих від розміщення нових позик [10].

Отже, для запобігання кризовим ситуаціям у сфері внутрішнього державного боргу, необхідно вдосконалювати систему управління державним боргом на основі розробки коротко – та довгострокових стратегій управління портфелем зобов'язань країни. Метою стратегії державних запозичень є визначення оптимальної структури та обсягу державного боргу з метою зниження

Рис. 2. Методи коригування боргової політики

Джерело: складено на основі [12]

вартості обслуговування позик і мінімізації ризику, що виникає при отриманні кредитів.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. За своєю економічною сутністю зовнішній державний борг відповідає за міжнародну політику на ринку капіталу і визначає державу як іноземного контрагента, підтверджує суверенність держави, її незалежність не тільки як суспільно-політичного утворення зі своїми кордонами, державною мовою та управлінським апаратом, а перш за все, як повноцінного суб'єкта міжнародних відносин, який розвивається та вдосконалюється. За останні роки рівень державного боргу України істотно зріс. Причиною цього став дисбаланс економіки, неефективне та нерациональне управління боргом, а також нівелювання державних цінностей. Тому, основним завданням в сучасних умовах є здійснення ефективної боргової політики, яка допоможе відновити економічний баланс та довіру кредиторів.

Оскільки Україна задекларувала як стратегічну мету вступ до Європейського Союзу, то з позиції цієї перспективи важливим є запозичення кращого міжнародного досвіду модернізації політики управління державним боргом, що призведе до зміцнення фінансової системи та економічного зростання в багатьох країнах.

Список літератури:

1. Власюк О.С., Шемаєва Л.Г., Лондар Л.П. Боргова стійкість як стратегічний напрям підвищення рівня фінансової безпеки. Київ, 2016. 50 с.
2. Воронова Л.К. Фінансове право України: підручник. Ужгород, 2006. 488 с.
3. Бюджетний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.10.2019).
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-sprivoitnictvo/mvf> (дата звернення: 15.10.2019).
5. Кравчук О. Історія формування боргової залежності. 2015. URL: <http://commons.com.ua/ru/formuvannya-zalezhnosti/> (дата звернення: 15.10.2019).
6. Костюк Н.П., Бородій Л.Ю., Хитрук Н.С. Особливості управління державним зовнішнім боргом. Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ. № 2. 2010. С. 54–60.
7. Про цінні папери та фондовий ринок: Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua> (дата звернення: 17.10.2019).
8. Юшмаш Н.І., Багацька К.В., Дем'яненко Н.І. Бюджетна система: навч. посіб. / за заг. ред. Т.А. Говорушко. Львів: Магнолія 2006, 2014. 296 с.
9. Україна зменшила загальний держборг. *Слово і діло*. 2017. URL: <https://www.slovoidilo.ua> (дата звернення: 20.10.2019).
10. Кабмін схвалив стратегію управління держборгом до 2019 року. *Слово і діло*. 2017. URL: <https://www.slovoidilo.ua> (дата звернення: 20.10.2019).
11. Державний борг: курсова робота. URL: <http://docus.me/d/1052553/?page=27> (дата звернення: 20.10.2019).
12. Державний та гарантований державою борг України станом на 28 лютого 2019 року. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh> (дата звернення: 23.10.2019).
13. Державний та гарантований державою борг України станом на 31 грудня 2018 року. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh> (дата звернення: 25.10.2019).

14. Волкова О.Г. Теоретичні питання боргової стійкості держави. *Економічна наука. Економіка та держава*. 2017. Вип. № 1. С. 37–40. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2017/10.pdf (дата звернення: 25.10.2019).
15. Фінансові показники. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (дата звернення: 01.11.2019.).

References:

1. Vlasiuk, O.S., Shemaieva, L.H., & Londar, L.P. (2016). Borhova stiikest yak stratehichniy napriam pidvyshchennia rivnia finansovoi bezpeky [Debt sustainability as a strategic direction for improving financial security]. Kyiv, 50 p.
2. Voronova, L.K. (2006). Finansove pravo Ukrainy [Financial law of Ukraine]. Uzhhorod: Alexandra Garkush. (in Ukrainian)
3. Biudzhetni kodeks Ukrainy [Budget Code of Ukraine]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua> (accessed 15 October 2019).
4. Ofitsiyniy sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Official web-site of the Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mvf> (accessed 15 October 2019).
5. Kravchuk, O. (2015). Istoriia formuvannia borhovoii zalezhnosti [History of debt dependency formation]. Available at: <http://commons.com.ua/ru/formuvannya-zalezhnosti> (accessed 15 October 2019).
6. Kostiuk, N.P., Borodii, L.Yu., & Khytruk, N.S. (2010). Osoblyvosti upravlinnia derzhavnym zovnishnim borhom [Features of Public External Debt Management]. *Vinnitskiy torhovelno-ekonomichnyi instytut KNTEU*, vol. 2, pp. 54–60.
7. Pro tsinni papery ta fondoviy rynok: Zakon Ukrainy (23.02.2006.) № 3480-IV [On securities and the stock market: Law of Ukraine]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua> (accessed 17 October 2019).
8. Yushmash, N.I., Bahatska, K.V., & Demianenko, N.I. (2014). Biudzhetna systema [Budget system]. (eds. T.A. Hovorushko). Lviv: Mahnoliia, 2006. 296 p.
9. Ukraina zmenshyla zahalnyi derzhborh (2017). [Ukraine reduced the general government debt]. *Slovo i dilo*. Available at: <https://www.slovoidilo.ua> (accessed 20 October 2019).
10. Kabmin skhvalyv stratehiu upravlinnia derzhborhom do 2019 roku (2017). [The Cabinet of Ministers approved a strategy for managing the national debt until 2019]. *Slovo i dilo*. Available at: <https://www.slovoidilo.ua> (accessed 20 October 2019).
11. Derzhavnyi borh [State debt]. Available at: <http://docus.me/d/1052553/?page=27> (accessed 20 October 2019).
12. Derzhavnyi ta harantovanyi derzhavoiu borh Ukrainy stanom na 28.02.2019. Ofitsiyniy sait Ministerstva finansiv Ukrainy [State debt and government-guaranteed debt 28.02.2019. Official web-site of the Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh> (accessed 23 October 2019).
13. Derzhavnyi ta harantovanyi derzhavoiu borh Ukrainy stanom na 31 hrudnia 2018 roku. Ofitsiyniy sait Ministerstva finansiv Ukrainy [State debt and government-guaranteed debt 31.12.2018. Official web-site of the Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://www.minfin.gov.ua/news/borg/derzhavnyi-borh-ta-harantovanyi-derzhavoiu-borh> (accessed 23 October 2019).
14. Volkova, O.H. (2017). Teoretychni pytannia borhovoii stiikesti derzhavy [Theoretical questions of debt stability of the state]. *Економічна наука. Економіка та держава*, vol. 1, pp. 37–40. Available at: http://www.economy.in.ua/pdf/1_2017/10.pdf (accessed 25 October 2019).
15. Finansovi pokaznyky. Ofitsiyniy sait Ministerstva finansiv Ukrainy [Financial indicators. Official web-site of the Ministry of Finance of Ukraine]. Available at: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (accessed 01 November 2019).